

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Денисова А. В.

ВСТУП

Правове регулювання воєнного стану в Україні є однією з ключових складових національної безпеки та оборони. Воєнний стан передбачає особливий правовий режим, який вводиться в країні або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії, загрози нападу, небезпеки державної незалежності чи територіальної цілісності. В умовах сучасних геополітичних викликів та загроз, які постають перед Україною, питання правового забезпечення воєнного стану набуває особливого значення.

Законодавче регулювання воєнного стану в Україні визначається Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими нормативно-правовими актами. Конституція України встановлює основні принципи та порядок введення воєнного стану, а також визначає межі повноважень державних органів і посадових осіб у цей період. Закон «Про правовий режим воєнного стану» детально регламентує процедуру введення, продовження та припинення воєнного стану, а також встановлює права і обов'язки громадян, підприємств, установ і організацій в умовах воєнного стану.

Одним із важливих аспектів правового регулювання воєнного стану є забезпечення балансу між необхідністю ефективної оборони держави та захистом прав і свобод громадян. Введення воєнного стану передбачає певні обмеження конституційних прав і свобод, що потребує чіткої правової регламентації та контролю з боку держави і суспільства. У цьому контексті важливим є досвід інших країн, які стикалися з подібними викликами та розробили ефективні механізми правового забезпечення воєнного стану.

Окрім внутрішнього законодавства, правове регулювання воєнного стану в Україні повинно враховувати міжнародні зобов'язання держави у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права. Зокрема, це стосується норм Женевських конвенцій, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та інших міжнародних договорів, учасником яких є Україна.

Виконання цих зобов'язань є важливим елементом забезпечення законності та правопорядку під час воєнного стану.

Таким чином, правове регулювання воєнного стану в Україні є складним та багатограним процесом, який вимагає ретельного аналізу та вдосконалення. Це питання набуває особливої актуальності в умовах постійних загроз національній безпеці, що вимагає адекватного правового реагування з боку держави. Важливо, щоб система правового регулювання воєнного стану була не лише ефективною, але й відповідала принципам верховенства права, захисту прав людини та демократичному контролю.

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

Воєнний стан є особливим правовим режимом, що запроваджується в державі або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії, загрози нападу, небезпеки державній незалежності чи територіальній цілісності. Основним нормативно-правовим актом, що регулює введення та функціонування воєнного стану в Україні, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану»¹. Відповідно до цього закону, воєнний стан визначається як тимчасовий правовий режим, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і місцевим державним адміністраціям повноважень, необхідних для запобігання загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб з зазначенням строку дії цих обмежень.

Сутність воєнного стану полягає в забезпеченні оперативного управління державою в умовах збройного конфлікту або серйозної загрози його виникнення. Воєнний стан передбачає концентрацію повноважень у руках виконавчої влади та військового командування, що дозволяє швидко та ефективно реагувати на виникаючі загрози. Введення воєнного стану означає тимчасову зміну звичайного правового режиму, при якій певні права і свободи громадян можуть бути обмежені для досягнення головної мети – забезпечення національної безпеки.

---

¹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024).

Стаття 64 Конституції України² говорить, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України. Але статті 24, 25, 27, 28, 29, 47, які включають права людини на життя, на недоторканність тощо – не можуть бути обмеженими.

Воєнний стан представляє собою особливий правовий режим, який запроваджується в країні або на її окремій території у разі загрози національній безпеці чи виникнення надзвичайних обставин, таких як військова агресія, збройний конфлікт, природні катастрофи або інші події, що загрожують нормальному функціонуванню держави.

Правове регулювання воєнного стану може відрізнятися залежно від конкретного законодавства та конституційних норм кожної країни. Воєнний стан може бути оголошений Президентом або іншими відповідними державними органами згідно з конституційними чи законодавчими нормами. Це зазвичай потребує офіційного оголошення та може бути обмежено за тривалістю.

Введення воєнного стану може супроводжуватися обмеженням деяких прав і свобод громадян для забезпечення безпеки та підтримання порядку. Це може включати обмеження свободи пересування, свободи зібрань та інших конституційних прав. Під час воєнного стану влада може отримати розширені повноваження щодо розгортання військ, управління важливими інфраструктурними об'єктами та здійснення контролю над населенням. В умовах воєнного стану можуть відбуватися зміни у системі судочинства та підтримання правопорядку. Військові трибунали можуть розглядати справи, пов'язані з порушенням військових норм, а покарання можуть стати більш суворими. Воєнний стан може передбачати організацію медичної допомоги, гуманітарних та інших заходів для захисту і підтримки населення. У випадку введення воєнного стану держава може звертатися до міжнародного співтовариства за допомогою або співпрацею, зокрема для вирішення гуманітарних питань³.

---

² Конституція України. Стаття 64. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/> (дата звернення: 10.06.2024).

³ Басс В.О., Корж-Ікаєва Т.Г. Правовий режим воєнного стану та його адміністративно-правове забезпечення

в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/122> (дата звернення: 10.06.2024).

Таким чином, воєнний стан є комплексним правовим механізмом, який надає державі додаткові інструменти для реагування на загрози національній безпеці, але водночас потребує чіткого регулювання та обмеження для збереження прав і свобод громадян.

Вранці 24 лютого 2022 року згідно з Указом Президента України, було оголошено воєнний стан на території країни внаслідок збройної агресії РФ⁴.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють питання воєнного стану в Україні, є Конституція України: стаття 106 Конституції України надає Президенту України повноваження вводити воєнний стан в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу⁵.

Стаття 64 Конституції передбачає, що деякі права і свободи можуть бути обмежені в умовах воєнного стану⁶. Так можуть бути обмежена свобода пересування: може бути запроваджена комендантська година, контроль за пересуванням громадян, обмеження виїзду з країни чи окремих її частин. Можуть бути заборонені або обмежені мітинги, демонстрації, пікети та інші масові заходи з метою запобігання можливим заворушенням або дестабілізації ситуації.

Згідно цією статті можуть бути обмеження свободи слова і преси. Можуть бути введені обмеження на діяльність засобів масової інформації, цензура інформації, що стосується національної безпеки, а також заборона на поширення певних відомостей.

Можливе проведення обшуків, вилучення майна або використання житлових приміщень для розміщення військових або інших потреб держави без згоди власників. В окремих випадках громадяни можуть бути залучені до трудової повинності на об'єктах оборонного значення або в умовах надзвичайних ситуацій. Можуть бути прийняті рішення про примусове вилучення майна для потреб оборони або забезпечення безпеки населення. Ці обмеження вводяться з метою захисту національної безпеки та підтримання громадського порядку в умовах воєнного стану.

---

⁴ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 (зі змінами) / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 4.06.2024).

⁵ Конституція України. Стаття 106. Розділ 5: Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (дата звернення: 3.06.2024).

⁶ Конституція України. Стаття 64. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/> (дата звернення: 10.06.2024).

Слід відзначити, що воєнний стан відноситься до категорії надзвичайних режимів. Надзвичайні режими – це спеціальні правові стани, що запроваджуються в державі у відповідь на надзвичайні ситуації, які створюють загрозу національній безпеці, громадському порядку або життю і здоров'ю населення. Ці режими передбачають особливі заходи та обмеження, які необхідні для ефективного управління і подолання кризових ситуацій. Надзвичайні режими регулюються законодавством і мають на меті відновлення нормального функціонування держави і суспільства⁷.

Основною ознакою виділення надзвичайних режимів є наявність прямого посилання на них у Конституції та обов'язкове врегулювання певних питань щодо цих режимів відповідно до міжнародного права⁸.

Так, відповідно до п. 19 ст. 92 Конституції України⁹, виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації, а п. 31 ст. 85 закріплює особливу процедуру затвердження указів Президента України про їх введення. Отже, в Україні, згідно з Конституцією та іншими нормативно-правовими актами, існують три основні види надзвичайних режимів:

1. Воєнний стан:

– вводится у разі збройної агресії або загрози нападу на Україну;

– передбачає мобілізацію збройних сил, обмеження деяких прав і свобод громадян, розгортання військових підрозділів, контроль над критичною інфраструктурою.

2. Надзвичайний стан:

– вводится у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного, природного або соціального характеру, які загрожують життю і здоров'ю населення, громадському порядку або державній безпеці;

– може включати обмеження на пересування, зібрання, діяльність засобів масової інформації, запровадження

---

⁷ Кузнiченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель: моногр. Вид. 2-ге. Одеса : ОДУВС, 2018. С. 50.

⁸ Кузнiченко С.О. Надзвичайне законодавство України: теоретичні засади формування та розвитку. Форум права. 2018. № 1. С. 247.

⁹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

комендантської години, евакуацію населення, залучення додаткових ресурсів для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

3. Режим зони надзвичайної екологічної ситуації:

– вводить у разі екологічних катастроф або значного забруднення навколишнього середовища, що створює загрозу здоров'ю населення;

– передбачає спеціальні заходи щодо ліквідації наслідків екологічної катастрофи, обмеження або припинення діяльності, яка спричиняє забруднення, та залучення додаткових ресурсів для відновлення екологічного балансу.

Ці режими дозволяють державі оперативно реагувати на кризові ситуації, забезпечуючи захист населення та підтримання громадського порядку. Водночас, їх запровадження супроводжується обмеженнями певних прав і свобод громадян, що вимагає суворого дотримання законодавчих процедур та контролю з боку органів влади.

Слід звернути увагу, що при визначенні відповідних режимів законодавець використовує термін «особливий правовий режим» (ст. 1 Закону про воєнний стан¹⁰; ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»¹¹; ст. 8 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»¹²). Тому, для виокремлення цих режимів у окрему групу, доцільніше вживати термін «особливі правові режими». Такий підхід усуває дублювання узагальненої та спеціальної назви режимів, особливо щодо надзвичайного стану та зон надзвичайної екологічної ситуації.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає порядок введення, продовження і припинення воєнного стану, повноваження органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та місцевих державних адміністрацій у період воєнного стану, а також гарантії прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб.

---

¹⁰ Закон України «Про правовий режим воєнного стану. Стаття 1. Зі змінами і доповненнями від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=284> (дата звернення: 5.05.2024).

¹¹ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

¹² Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення: 25.05.2024).

Правовий режим воєнного стану – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у випадках збройної агресії або загрози нападу, небезпеки для державної незалежності чи територіальної цілісності України. Метою введення воєнного стану є забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку, захист суверенітету та територіальної цілісності країни. Правовий режим виконує ряд функцій (табл. 1).

Таблиця 1

Основні функції правового режиму воєнного стану в Україні

Функція	Характеристика
Мобілізація існуючих ресурсів	Забезпечення мобілізаційної готовності держави, проведення мобілізації людських і матеріальних ресурсів для підтримки обороноздатності країни.
Захист суверенітету країни	Вжиття заходів для забезпечення незалежності, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України від зовнішньої агресії та внутрішніх загроз.
Оборона державних кордонів	Координація діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів та державних органів для ефективного ведення оборонних операцій.
Економічна стабільність	Вжиття заходів для підтримки економічної стабільності, включаючи регулювання діяльності підприємств, установ та організацій, забезпечення необхідними ресурсами.
Інформаційна безпека	Посилення контролю за засобами масової інформації, запобігання поширенню дезінформації, пропаганди та інших загроз інформаційній безпеці.
Підтримка та захист економіки країни	Вжиття заходів для підтримки економічної стабільності, включаючи регулювання діяльності підприємств, установ та організацій, забезпечення необхідними ресурсами.
Забезпечення громадського порядку	Введення додаткових заходів для підтримання громадського порядку, включаючи комендантську годину, обмеження свободи пересування та діяльність правоохоронних органів.

Правовий режим воєнного стану в Україні виконує низку важливих функцій, спрямованих на захист національної безпеки та стабільності. Він забезпечує захист державного суверенітету, організовуючи координацію дій Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів для ефективного ведення оборонних операцій. У період воєнного стану держава проводить мобілізацію людських і матеріальних ресурсів, вводить додаткові заходи для підтримання громадського порядку, такі як

комендантська година та обмеження свободи пересування, а також тимчасово обмежує деякі конституційні права і свободи громадян з метою захисту національної безпеки¹³.

Одночасно з цим держава вживає заходів для підтримки економічної стабільності, регулюючи діяльність підприємств та установ, і посилює контроль за засобами масової інформації для запобігання поширенню дезінформації¹⁴. Важливою складовою є проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення щодо правил поведінки в умовах воєнного стану. Україна також активно співпрацює з міжнародними партнерами для отримання підтримки у відбитті агресії. Держава встановлює механізми контролю за виконанням заходів, передбачених правовим режимом воєнного стану, забезпечує правопорядок, притягаючи до відповідальності за порушення встановлених правил, та організовує надання гуманітарної допомоги постраждалим, включаючи евакуацію з небезпечних районів і підтримку соціально незахищених верств населення.

Основні визначення та положення щодо правового режиму воєнного стану містяться в:

- Конституції України;
- ЗУ «Про оборону України»;
- ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»;
- ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Згідно статті 106, і статті 85, Конституція України є основним законом, який встановлює загальні принципи введення надзвичайного стану, включаючи воєнний стан. У ній визначено повноваження Президента України та Верховної Ради щодо введення та скасування воєнного стану.

Закон «Про оборону України» визначає, що воєнний стан являє собою особливий правовий режим, який вводиться в Україні або в окремих її регіонах у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки для державної незалежності або територіальної цілісності України. Він передбачає надання відповідним органам державної

---

¹³ Комзюк А. Т., Комзюк М. А., Липій Є. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. Науковий вісник публічного та приватного права, 2020. № 3. С. 100-106. URL: <http://www.nvppr.in.ua/vip/2022/3/18.pdf>

¹⁴ Прянїшнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час запровадження правового режиму воєнного стану: дисер. ... канд-та юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2022. 184 с.

влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для запобігання загрозам та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб, що є обґрунтованими в умовах загрози, з визначенням терміну дії цих обмежень¹⁵.

Спеціальний Закон про воєнний стан у частині 1 статті 1 містить подібне, але більш детальне визначення: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується на території України або в її окремих частинах у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності або територіальній цілісності України. Він надає відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування необхідні повноваження для відвернення загрози, протидії збройній агресії та забезпечення національної безпеки. Це включає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із визначенням строку дії цих обмежень»¹⁶.

Аналізуючи визначення воєнного стану у Законі «Про оборону України» та спеціальному Законі про воєнний стан, можна побачити як схожі, так і відмінні аспекти.

Обидва закони описують воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться на території України або в її окремих регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу або небезпеки для державної незалежності чи територіальної цілісності країни. Вони також передбачають надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для запобігання загрозам і забезпечення національної безпеки. Крім того, в обох випадках вказується на можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб, що є обґрунтованими в умовах загрози, із зазначенням строку дії цих обмежень.

---

¹⁵ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 1.06.2024)

¹⁶ Про правовий режим воєнного стану: Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024).

Однак, спеціальний Закон про воєнний стан надає більш детальне визначення і містить додаткові аспекти. Зокрема, він додатково вказує на військові адміністрації як суб'єкти, які також отримують необхідні повноваження для відвернення загрози, протидії збройній агресії та забезпечення національної безпеки. Це розширення підкреслює важливість військових адміністрацій у управлінні та координації дій під час воєнного стану.

Підставами для введення воєнного стану в Україні є такі обставини, як збройна агресія, загроза нападу, небезпека державній незалежності або небезпека територіальній цілісності.

Конкретніше підставами є випадки нападу або загрози нападу з боку іноземної держави або недержавних збройних формувань або ситуації, коли існує реальна загроза нападу на Україну. Це можуть бути різні форми підготовки до агресії, в тому числі мобілізація військ біля кордонів України, активізація шпигунської діяльності, терористичні акти. Будь-які дії або події, що можуть поставити під загрозу незалежність України або спроби змінити державні кордони України або відокремити частину її території. Підстави для введення воєнного стану визначаються на основі комплексної оцінки ситуації, що включає як військові, так і політичні, економічні, соціальні та інформаційні аспекти. Введення воєнного стану передбачає використання всіх наявних ресурсів держави для захисту її суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки.

Пункт 19 статті 106 Конституції України надає Президенту України право подавати до Верховної Ради України пропозиції щодо оголошення стану війни. Процедура оголошення стану війни Президентом України є нечіткою і фактично не реалізованою, оскільки стаття 106 Конституції України та відповідні законодавчі акти не визначають поняття «стан війни» і не встановлюють умов, за яких це оголошення може бути здійснене¹⁷.

Стаття 4 Закону України «Про оборону України» фактично об'єднує поняття «воєнний стан» і «стан війни», при цьому процедура оголошення стану війни залишається непрозорою. Частина 1 цієї статті передбачає, що у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на неї, Президент України приймає рішення щодо загальної або часткової мобілізації, запровадження

---

¹⁷ Топольницький В.В., Тична Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Правова позиція. № 4(25). 2019. С. 97. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3873> (дата звернення: 20.05.2024)

воєнного стану на території України або в окремих її регіонах, застосування Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, і подає його на затвердження або схвалення Верховній Раді України, а також вносить подання про оголошення стану війни. Згідно з частиною 3 тієї ж статті, з моменту оголошення стану війни або фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який завершується у день і час припинення стану війни¹⁸.

Таким чином, існуючі правові норми не забезпечують однозначності та чіткості у процедурі оголошення стану війни, що потребує додаткового законодавчого врегулювання для забезпечення ефективності цього процесу.

Порядок введення воєнного стану в Україні регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Основні положення щодо порядку введення воєнного стану визначаються статтею 5 цього закону.

Основні положення щодо порядку введення воєнного стану включають певну процедуру, яка включає рішення про введення воєнного стану приймається Президентом України. Президент видає відповідний указ про введення воєнного стану і указ про введення воєнного стану негайно подається на затвердження Верховній Раді України. Верховна Рада України повинна розглянути указ Президента про введення воєнного стану протягом двох днів з моменту його подання. Воєнний стан вважається введеним з моменту затвердження указу Верховною Радою. Після затвердження указу Верховною Радою, указ про введення воєнного стану офіційно оголошується через засоби масової інформації¹⁹.

В умовах воєнного стану органи державної влади отримують додаткові повноваження. Президент України здійснює загальне керівництво обороною країни, Кабінет Міністрів координує діяльність центральних органів виконавчої влади, військове командування здійснює оперативне управління військами та забезпечення громадського порядку. Місцеві державні адміністрації

---

¹⁸ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 1.06.2024)

¹⁹ Про правовий режим воєнного стану: Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024).

отримують додаткові повноваження щодо забезпечення оборони на місцевому рівні.

Правовий режим регулювання воєнного стану також регулюють інші нормативно-правові акти, до яких відносяться укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства оборони та інших відомств, що конкретизують і деталізують процедури і заходи, які здійснюються під час воєнного стану.

Україна, як член міжнародного співтовариства, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у галузі прав людини та гуманітарного права навіть під час воєнного стану. Відповідні міжнародні документи включають Женевські конвенції та протоколи до них, міжнародний пакт про громадянські, а також європейська конвенція з прав людини.

Женевські конвенції та додаткові протоколи до них регулюють питання захисту жертв війни та визначають правовий статус комбатантів і некомбатантів.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права допускає можливість відступу від зобов'язань у випадку надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, за умови, що такі заходи не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням і не передбачають дискримінації. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначає, що під час надзвичайного стану, коли існує загроза для національного життя і це офіційно оголошено, держави-учасниці пакту можуть вживати заходів для відступу від своїх зобов'язань за пактом лише в межах, що диктуються надзвичайними обставинами. Ці заходи не повинні суперечити міжнародним зобов'язанням і не повинні включати дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Кожна держава-учасниця, яка здійснює такий відступ, зобов'язана негайно повідомити інші держави-учасниці через Генерального секретаря ООН про положення, від яких вона відступила, та причини цього рішення. Також має бути повідомлено про дату припинення такого відступу через того ж посередника²⁰.

Європейська конвенція з прав людини за статтею 15 дозволяє державам-учасникам відступати від своїх зобов'язань у випадку

---

²⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.06.2024).

війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, за умови дотримання певних умов.

Таким чином, правове регулювання воєнного стану в Україні базується на поєднанні національного законодавства та міжнародних стандартів, що забезпечує необхідний баланс між ефективністю заходів з оборони держави та захистом прав і свобод людини і громадянина.

Введення воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян. Зокрема, можуть обмежуватися права на свободу пересування, свободу зібрань, свободу слова, право на недоторканність житла, право на працю та інші (табл. 2). Однак, такі обмеження повинні бути пропорційними загрозі та обґрунтованими необхідністю забезпечення національної безпеки.

Таблиця 2

**Обмеження прав і свобод громадян
під час введення воєнного стану**

Права	Обмеження	Основа для обмеження
Право на мирні збори	Заборона проведення масових заходів, мітингів. Обмеження діяльності політичних партій та громадських організацій.	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Свобода праці	Мобілізація працездатного населення для виконання робіт або оборони ²¹ .	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Свобода пересування	Заборона виїзду за кордон та встановлення комендантської години.	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Право на приватну власність	Вилучення власності на користь армії	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Свобода слова	Контроль над ЗМІ. Цензура на інформацію, що стосується воєнних дій.	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Право на захист	Посилення контролю за діяльністю адвокатів, зокрема у справах, що стосуються національної безпеки.	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»
Право на недоторканність	Запровадження режиму підвищеної безпеки на стратегічних об'єктах. Обшуки.	Конституція України, Закон «Про правовий режим воєнного стану»

²¹ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 25.05.2024)

Обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану є необхідним заходом для забезпечення безпеки і стабільності держави в період загрози. Всі ці заходи мають тимчасовий характер і повинні бути пропорційними до ситуації, що склалася, а також відповідати міжнародним стандартам прав людини.

В Україні існує ряд механізмів, спрямованих на захист прав людини в умовах воєнного стану. До них відносяться діяльність уповноваженого Верховної Ради з прав людини, система національних судів, органи прокуратури, а також громадські організації, які здійснюють моніторинг і захист прав людини. Важливою є також роль засобів масової інформації у висвітленні порушень прав людини та інформуванні суспільства про заходи, що вживаються для їхнього захисту.

Незважаючи на наявність нормативно-правових актів та механізмів захисту прав людини, в умовах воєнного стану можуть виникати проблеми, пов'язані з їхнім порушенням. Основними проблемами є надмірні обмеження прав і свобод, недостатня прозорість дій органів влади, недостатній контроль з боку громадянського суспільства. Для вдосконалення захисту прав людини необхідно посилити контроль за дотриманням законодавства, забезпечити ефективну роботу механізмів захисту, удосконалити законодавчу базу та підвищити рівень правової обізнаності населення.

Слід відзначити, що в умовах війни чинне законодавство зазнає змін. У воєнний час з'являються нові загрози для національної безпеки, які потребують оперативного реагування. Це вимагає внесення змін до існуючих законів або прийняття нових, щоб ефективно захищати державу та її громадян.

Зміни охоплюють різні сфери. Наприклад, 3 березня 2022 року були внесені поправки до Кримінального кодексу України, які передбачають посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки (державну зраду та диверсію в умовах воєнного

стану)²², а також за мародерство²³. Це означає, що під час воєнного стану юридичні наслідки за такі злочини стали більш жорсткими, що має на меті запобігання та суворе покарання за дії, які можуть зашкодити національній безпеці та суспільному порядку.

2. Огляд наявних способів розв'язання проблеми

Посилення юридичних наслідків за злочини під час воєнного стану є надзвичайно важливим для забезпечення національної безпеки та суспільного порядку. Такі зміни в законодавстві спрямовані на запобігання та суворе покарання за дії, які можуть нашкодити державі або її громадянам. Це не лише підвищує відповідальність за державну зраду, диверсію та мародерство, але й стримує потенційних правопорушників від вчинення злочинів у період, коли країна перебуває в особливо вразливому стані. Важливість таких заходів полягає в тому, що вони допомагають підтримувати порядок і стабільність, забезпечують захист громадян та зміцнюють обороноздатність держави у критичних умовах воєнного стану.

Також для підвищення обороноздатності держави були введені спеціальні закони та поправки, що регулюють мобілізацію, функціонування збройних сил та інших військових формувань. Зокрема, Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»²⁴. Цей закон враховує бажання цивільних осіб, зокрема громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які легально перебувають на території України, долучитися до захисту країни. Закон надає їм право брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії з боку рф. Зокрема, цивільним особам дозволяється отримувати та використовувати вогнепальну зброю і боєприпаси до

---

²² Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2113-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

²³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2117-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

²⁴ Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2114-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 06.06.2024).

неї, а також застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю.

Закони щодо мобілізації були адаптовані для забезпечення швидкого і ефективного набору військовослужбовців. Це включає загальну або часткову мобілізацію населення для потреб оборони. З 18 травня набрав чинності Закон України «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку»²⁵, а особливо його основні положення, які охоплюють такі аспекти: мобілізації підлягають громадяни віком від 25 до 60 років. Це розширення вікових меж дозволяє залучати ширший контингент осіб до військової служби. Закон запроваджує обов'язковий військовий облік для жінок певних спеціальностей. До цих спеціальностей належать фізична терапія, фармація, токсикологія.

Згідно закону, під час воєнного стану штрафи для громадян, які ухиляються від мобілізації, можуть сягати 25 тисяч гривень. Повістки можуть бути видані лише за розпорядженням територіальних центрів комплектування (ТЦК). Керівники навчальних закладів, виконавчі органи влади та керівники підприємств мають право роздавати повістки виключно на підставі таких розпоряджень. Закон оновлює вимоги до повісток, визначаючи чіткі стандарти щодо їх змісту та форми. Закон вводить новий перелік хвороб, з якими громадяни не можуть бути призвані на військову службу. Кожна група захворювань включає категорії повністю придатних або повністю непридатних до служби осіб. Встановлюються нові ступені придатності до військової служби, а також особливості функціонування військово-лікарських комісій (ВЛК). Закон дозволяє подавати документи на проходження комісії в електронній формі. Це полегшує процес документообігу та сприяє оперативному обробленню заявок. Вручення повісток через електронний кабінет не передбачено.

Також військовослужбовці, які знаходяться на передовій, потенційно можуть отримувати фінансове забезпечення, що перевищує 190 тисяч гривень.

Ці законодавчі зміни мають на меті підвищення ефективності мобілізації під час воєнного стану, покращення організації військової служби, забезпечення належного рівня підготовки та підтримки

---

²⁵ Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку: Закон України від 1993 р. № 3633-IX від 11.04.2024} Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 06.06.2024).

військовослужбовців, а також створення умов для оптимального функціонування системи оборони держави під час воєнного стану.

ВИСНОВКИ

Правове регулювання воєнного стану в Україні є критично важливим аспектом національної безпеки та стабільності держави. Ухвалення та адаптація відповідного законодавства дозволяють забезпечити ефективний захист національних інтересів, підтримку громадян та безперерйне функціонування державних інститутів в умовах війни. З огляду на останні зміни в законодавстві, можна виділити декілька ключових аспектів та їх значення для правового регулювання воєнного стану. В процесі написання роботи встановлено, що правове регулювання воєнного стану в Україні має фундаментальне значення для забезпечення стабільності держави під час загрозованих ситуацій. Законодавча база, зокрема Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та інші нормативні акти, створюють правовий каркас для дій державних органів, забезпечуючи ефективне реагування на загрози національній безпеці.

Було розглянуто механізми запровадження воєнного стану, що передбачають комплекс заходів правового, організаційного та адміністративного характеру. Зроблено висновок про необхідність вдосконалення цих механізмів з урахуванням сучасних викликів та загроз. Зокрема, наголошено на важливості забезпечення чіткого розподілу повноважень між органами державної влади та військовими структурами. Було досліджено питання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Виявлено, що, незважаючи на обмеження, які накладаються в цей період, важливо дотримуватись принципу пропорційності, забезпечуючи баланс між безпекою держави та правами громадян. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення правових норм, які регулюють обмеження прав і свобод під час воєнного стану.

Надзвичайно важливо постійно моніторити та оцінювати ефективність правових норм, що регулюють воєнний стан. Необхідно створити спеціалізовані органи або підрозділи, які нести будуть відповідальність за аналіз та вдосконалення законодавства у цій сфері.

Основними рекомендаціями правового регулювання воєнного стану в Україні є посилення правового захисту громадян і підвищення ефективності мобілізаційних заходів. Для забезпечення

прав та свобод громадян під час воєнного стану необхідно розробити механізми, які гарантуватимуть доступ до правосуддя, захист від свавільного затримання та забезпечення гуманітарних потреб. Важливо також оновити нормативно-правові акти, адаптуючи їх до сучасних викликів та міжнародних стандартів. Необхідно зазначити, що оптимізація процесів мобілізації шляхом впровадження електронних систем обліку та оповіщення сприятиме швидкому та ефективному збору резервістів. Водночас підвищення рівня соціальних гарантій для військовослужбовців, включаючи підтримку їхніх родин, медичну допомогу та реабілітацію після бойових завдань, забезпечить мотивацію та належний захист тих, хто бере участь у воєнних діях.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що правове регулювання воєнного стану в Україні є ключовим елементом національної безпеки та захисту суверенітету держави. Монографія висвітлює сучасний стан законодавчої бази, виявляє її недоліки та пропонує шляхи для удосконалення.

АНОТАЦІЯ

У роботі розглядаються правові аспекти введення та функціонування воєнного стану в Україні. Основна проблематика дослідження зосереджена на аналізі законодавчих актів, які регламентують порядок введення воєнного стану, а також на механізмах забезпечення прав та свобод громадян в умовах воєнного часу. Автор досліджує історичний контекст та порівнюють український досвід з міжнародною практикою правового регулювання воєнного стану. В результаті дослідження встановлено, що українське законодавство містить чіткі процедури введення воєнного стану, але потребує удосконалення в частині захисту прав людини та забезпечення демократичного контролю. Зокрема, запропоновано зміни до законодавства щодо підвищення прозорості процесу прийняття рішень та посилення ролі громадянського суспільства у контролі за діями влади під час воєнного стану. Автор підкреслює необхідність розробки нових правових механізмів для ефективного реагування на сучасні виклики безпеки. Результати дослідження можуть бути корисними для законодавців, правозахисників та дослідників у сфері конституційного права та прав людини.

Література

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
2. Конституція України. Стаття 64. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/>
3. Басс В.О., Корж-Ікаєва Т.Г. Правовий режим воєнного стану та його адміністративно-правове забезпечення в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/122> (дата звернення: 10.06.2024).
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 (зі змінами) / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 4.06.2024).
5. Конституція України. Стаття 106. Розділ 5: Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (дата звернення: 3.06.2024).
6. Конституція України. Стаття 64. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/> (дата звернення: 10.06.2024).
7. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель: моногр. Вид. 2-ге. Одеса : ОДУВС, 2018. С. 50.
8. Кузніченко С.О. Надзвичайне законодавство України: теоретичні засади формування та розвитку. Форум права. 2018. № 1. С. 247.
9. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України Стаття 1. Зі змінами і доповненнями від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=284> (дата звернення: 5.05.2024).
11. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
12. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III / Верховна Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення: 25.05.2024).

13. Комзюк А. Т., Комзюк М. А., Липій Є. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. Науковий вісник публічного та приватного права, 2020. № 3. С. 100-106. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/3/18.pdf>

14. Прянїшнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час запровадження правового режиму воєнного стану: дисер. ... канд-та юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2022. 184 с.

15. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 1.06.2024)

16. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

17. Топольницький В.В., Тична Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Правова позиція. № 4(25). 2019. С. 97. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3873> (дата звернення: 20.05.2024)

18. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 1.06.2024)

19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024).

20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.06.2024).

21. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-ІХ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 25.05.2024)

22. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2113-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

23. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2117-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 03.06.2024)

24. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2114-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 06.06.2024).

25. Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку: Закон України від 1993 р. № 3633-IX від 11.04.2024} Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 06.06.2024).

Інформація про автора:

Денисова Аліна Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна